

Видоје Голубовић
Предраг Павловић
Новица Пешић

МИЛУНКА САВИЋ
Витез Карађорђевог звезде
и Легије части

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2015.

Издавање Едиције *Србија 1914–1918* подржало је
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије

ВИДОЈЕ ГОЛУБОВИЋ
ПРЕДРАГ ПАВЛОВИЋ
НОВИЦА ПЕШИЋ

МИЛУНКА САВИЋ
ВИТЕЗ КАРАЂОРЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ
И ЛЕГИЈЕ ЧАСТИ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Удружење ратних добровољаца
1912–1918. њихових потомака
и поштовалаца
Београд

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА
СРБИЈЕ
Београд

ПРЕДГОВОР

РОДОЉУБЉЕ МИЛУНКЕ САВИЋ

Ратно добровољаштво било је и остало српски родољубиви чин самосвесног жртвовања за одбрану слободе и очување отаџбине. Међу добровољцима је било највише мушкараца, али своје место међу њима имају и жене Србије које су у борбама с краја 19. и у прве две деценије 20. века показале сву своју величину: као мајке и домаћице, стрпљиво чувајући родни праг до доласка својих ратника с фронта; борци у одбрамбеним рововима; јуришнице у нападима; докторке, стручне, нежне и одане послу, болничарке, неговатељице; кад је требало и курирке, јатаци и храниоци српских бораца...

Најпознатија и најхрабрија међу ратницама сигурно је Милунка Савић. Борила се као добровољац у балканским ратовима и Првом светском рату од 1912. до 1918. године, била пример смелости и јунаштва у опасним и тешким борбама с непријатељем. Није одустајала ни после рањавања, па се након опоравка изнова враћала у борбени строј. О њеном јунаштву и спретности у руковању бомбама чуло се и у савезничким јединицама, поштовали су је и уважавали и високи војни руководиоци као адмирал Емил Гепрат, генерали Морис Сарај, Франше д'Епере, престолонаследник Александар Карађорђевић, војвода Живојин Мишић...

Српске жене су се у одбрамбеним ратовима храбро бориле и у потпуности испуниле свој дуг према родној грудии онако како то одликује добровољне браниоце отаџбине, чија традиција сеже у давну историју. Зато су оне пример свим долазећим поколењима.

Ратно добровољаштво као родољубиви чин за одбрану отаџбине јавља се пред крај независности српских средњовековних држава, тачније од пада Деспотовине 1459, Босне 1463, Херцеговине 1482. и Зете (Црне Горе) године 1499. Најезда Турака изазвала је бројне миграције Срба у суседне хришћанске државе, преко Дунава и Саве, Врбаса и Цетине. Те околности су условиле појаву добровољаштва. Најпознатији из тог времена су шајкаши у речној флотили угарских краљева на Сави, Дунаву и Тиси, пандури у служби влашких кнезова и ердељских војвода, ускоци и пребези у сувоземној војсци млетачких дуждева, граничари у аустријској Војној крајини.*

Од почетка 18. века, опет путем миграције, Срби из Потисја и Поморишја исељавају се у Русију, где оснивају војне добровољачке колоније Славено-Србију и Нову Србију, одакле су се током 18. и 19. века регрутовали као добровољци у борбама са кримским Татарима и у освајању Кавказа.

Све до обнове српске државе у Првом српском устанку 1804–1813. године Срби су, као масовно наоружани народ, добровољно учествовали као граничари или милиција у бројним ратовима које је Хабзбуршка царевина водила широм средње и западне Европе. Аустрија постепено уводи ове Србе добровољце у редовни војни систем у оквиру своје Војне границе, са утврђеним правима и обавезама: признањем постојања социјалне организације и установа оби-

---

* Владимир Стојанчевић: *Српски рајини добровољци – Увод у историографију и проблематику о добровољаштву*, Удружење ратних добровољаца, Београд, 2000. године

чајног права чувених српских задруга, са сопственим нижим и средњим старешинским кадром, слободом православне вероисповести и самосталне црквене организације.

Касније током целог 18. века у свим ратовима које је водила Аустрија против Турске, Срби су под вођством својих династија, властеле и истакнутих народних првака и свештеника чинили запажени део аустријске војске, и то углавном као добровољци, познати под различитим именима. За време последњег рата Аустрије са Турском 1788–1791. године у редовима Аустријанаца било је преко 15.000 добровољаца из Србије – сврстаних у неколико добровољачких формација – фрајкора, под командом аустријских или домаћих четовођа. Добровољцима су најчешће командовали аустријски титуларни официри као што су били капетан Коча Анђелковић, поручник Алекса Ненадовић, Петар и браћа му Новаковићи – Чардаклије, Вуча Жикић, Радич Петровић, Марјан Јовановић итд. Карађорђе је био наредник-стражмештар.

На почетку 19. века Први српски устанак је из основа изменио историју српског народа, а нарочито српско-турских односа. Следствено томе, против Турака поред српских устаника масовно ратују и српски добровољци, како они из неослобођених крајева у Турској, тако и они из аустријских покрајина.

За период борбе српске војске против Турака значајан је био и добровољни долазак неколико стотина Црногораца у Србију 1848/49, затим стварање добровољачког корпуса пуковника Фрање Заха и Ђоке Влајковића у Ваљево 1862, одреда херцеговачких ускока и босанских усташа 1875, као и одреда Нићифора Дучића и Милоша Милојевића у оба српско-турска рата. Ваља посебно истаћи Влајковићев добровољачки батаљон од 1.500–2.000 људи, добровољце Коле Рашића Нишлије и Симе Соколовића Знепољца, потом Власотиначки и Пољаначки одред добровољаца, као и пчињске устанике, добровољце.

Традиција учешћа добровољаца у српској војсци одржаће се, потом, за све време историјског периода Српске националне револуције 1804–1918. да би се, у ратним приликама, обнављала до наших дана – као традиција родољубиве свести и патриотске дужности, али и као установа војне организације.

Учешће добровољаца у српској војсци у ослободилачким ратовима Србије у 19. и почетком 20. века, до ослобођења српског етничко-националног простора и стварања Краљевине СХС 1918. године, представља добар део наше историје. С почетком обнове нове српске државе 1804–1813, па све до завршетка Првог светског рата (а касније и у 20. веку) јављају се уз устанике и ратнике из Србије и добровољци. Њих је највише било из српских крајева под Турском и Аустријом, а у извесном броју на ратишта Србије долазили су и странци из многих делова Балканског полуострва.

Од свих тих добровољаца који су били из Србије или придобили из других земаља стварају се јаке војне формације које су често пресудно утицале на ток борбе. Поменућемо само неке: Сремски одред 1915, Српска добровољачка дивизија у Добруци 1916, Руска бригада на Солунском фронту и посебно добровољци Југословенске дивизије до уласка Америке 1917. године у Први светски рат.

На почетку 20. века посебан вид ратног добровољаштва, са оригиналном концепцијом и организацијом у борби за очување националног идентитета Срба у Турској царевини били су Срби у битолском крају, који су водили непрекидне борбе против бугарских и турских снага.

У Балканском рату, пред Кумановску битку, на планини Козјак, четници војводе Вука, заједно са Пчињцима устаницима-добровољцима много су учинили да одбију делове турске војске да упадну у Србију. Четници-добровољци Василија Трбића много су допринели дезорганизацији турске одбране на планини Бабуни, заобилажењу турске вој-

ске и брзом ослобођењу Прилепа. За то време четници-добровољци из Пореча, под командом војвода Данета Стојановића и Михаила Јосифовића из Брода и других четовођа, разјурили су турске војне посаде и башибозучке одреде из кичевског краја. Посебно место заузимају смеле диверзије добровољаца и комита из одреда војводе Вука, у долини реке Шкумбе, заузеће Елбасана и растурање сазива тамошње Конгре за ратовање са српском војском, што је олакшало заузеће Тиране и области Малта и допринело потпуном распаду турске власти у Албанији.

Први светски рат је пун историјски значајних добровољачких подвига. Добровољци војводе Јована Стојковића Бабунског, заједно са граничном стражом, финансима и жандармима, осујетили су у жестоких борбама на Сави аустријску војску да још од првог дана рата заузме Београд. Чувени Сремски добровољачки одред, под командом добровољца Игњата Кирхнера, данима је херојски бранио Београд 1915. године.

У значајне добровољачке подвиге треба убројити и смели покушај војводе Косте Пећанца да се зароби или разбије центар бугарског Оперативног командовања за Солунски фронт код Ђустендила и упаде комита и сељака добровољаца у Босилеградско Крајиште и Знепоље.

Књига о Милунки Савић је важан допринос српској историографији која чува од заборава родољубље неписмене девојке са обронака Копаоника, која се равноправно с мушкарцима борила за ослобођење своје отаџбине Србије.

Академик Владимир СТОЈАНЧЕВИЋ

УВОД

ДРЖАВНА ПОЧАСТ – МИЛУНКИ САВИЋ

Четирдесет година после смрти, 10. новембра 2013. године, уз државне, војне и верске почасне посмртне обичаји Милунке Савић, храбре ратнице из балканских рајова и Првој светској рати, синушени су уз њихове њесме Тамо далеко у робницу у Алеји великана на Новом робљу у Београду.

У пролеће 1916. године у француској војној болници у Бизерти у Тунису лекари и болничко особље улагали су максималне напоре да на ноге подигну Милунку Савић, храбру ратницу, која се добровољно јавила да брани своју отаџбину. Ране од гелера и исцрпљујућег марша преко врлетне Албаније споро су али успешно зарастале. Док је трајало лечење, у болници су се чуле разне приче о Милункиној храбрости и смелости у разним борбеним ситуацијама, које су стигле и до адмирала Емила Гепрата, гувернера Бизерте. Зато је адмирал лично стигао у Милункину болничку собу, желећи да види ту храбру српску девојку и пожели јој брзо оздрављење. Један француски војник је записао у свој дневник: „Адмирал је сео на њен кревет, на пола да је не повреди. Помиловао ју је по глави оним својим великим шакама, онако очински и рекао: ‘Сине, оздрави што пре, Француска те моли!’“

Српска савезница Француска у лицу адмирала Гепрата, кога су српски војници од милоште звати „ча Гепра“, још

те ратне 1916. године указивала је почаст Милунки Савић ценећи њену изузетну храброст и неустрашивост у борбеним околностима, а нарочито зато што је као жена својим држањем и понашањем у кризним ситуацијама подизала морал ратницима. Милункину храброст истицали су и њоме се поносили и српски официри на челу са врховним командантом српске војске престолонаследником Александром Карађоревићем.

Хваљена и слављена у рату од 1912. до 1918. године, Милунка Савић је у послератној Краљевини Југославији, „19. августа 1920. године демобилисана“* и остала такорећи на улици. Полуписмена девојка, ратница без мане и страха, са чином наредника српске војске и највишим ратним одликовањима, молила је чиновнике по разним надлештвима да је приме на посао како би прехранила своју новорођену кћи Милену и неколико усвојених девојчица. После више интервенција њених утицајних ратних другова молба је прихваћена, па је жена која је била српски витез Карађорђевог звезде и носицац француских ратних ордена постала „служитељка“ – помоћна ратница за одржавање чистоће у Државној хипотекарној банци у Београду и у Министарству иностраних дела. Скромна и вредна, Милунка је прихватила тај лоше плаћени посао као највећу драгоценост, а могла је и другачије да одлучи. Француска држава нудила јој је високу пензију и комфорну кућу као заслужном ратнику савезничке војске и носиоцу два ордена Легије части и високог одликовања Ратног крста са златном палмом. Самосвојна и одлучна, Милунка се захвалила на понуди и остала у својој земљи, у трошној београдској кући да сопственим радом храни себе и породицу. Држава је позивала Милунку на разне свечане скупове и дичила се њеним јунаштвом али када би светковине

---

* Податак узет из изјаве Милунке Савић од 3. маја 1939. године, као одговор на акт Министарства војске и морнарице Ађ. бр. 5512/1931. године.

минуле, Милунка се враћала свом скромном животу и поново била заборављена до наредног великог скупа.

Све до почетка Другог светског рата Милунка је остала усправна и поносна на своју ратничку прошлост али и на свакодневне послове који су били мање цењени али су јој били важни да би зарадом успешно издржавала и школовала кћерку Милену и усвојену децу и да помаже у образовању и друге сиромашне малишане из свог краја.

У социјалистичкој Југославији Милунку Савић су званичне власти сасвим заборавиле, али и у тим околностима живела је уздигнуте главе, дружила се с малобројним ратним друговима, посећивали су је историчари, новинари и аналитичари и записивали њена сећања на ратне дане. И то је било све. Милунка је под старост од београдских власти, и то залагањем градоначелника Бранка Пешића, добила мали стан у насељу Браћа Јерковић. Умрла је у свом стану 5. октобра 1973. године, онако како је у послератном периоду и живела – радећи. У столици, са ручним радом у рукама, заувек је отишла у легенду. Сахрањена је без икаквих почести у породичној гробници.

Четрдесет година након смрти, 10. новембра 2013. године, државно руководство Републике Србија одало је Милунки Савић заслужено признање на достојан начин: уз државне, војне и верске почести посмртни остаци ове храбре ратнице из балканских ратова и Првог светског рата, уз тактове песме *Тамо далеко*, спуштени су у гробницу у Алеји великана на Новом гробљу у Београду. Иако закаснала, одлука о државној сахрани Милунке Савић у народу је примљена са великим симпатијама јер је тиме исправљена велика неправда која је у Југославији учињена према ратнику с највишим српским и страним одликовањима.

В. Голубовић
П. Павловић
Н. Пешић

І ДЕО

СА ПАШЊАКА –
ДО СРПСКОГ ЈУНАКА

Праву истину о тешком животу поробљеног српског народа на Косову, Метохији и у Старој Србији Милунка Савић, чобаница са ливада поткопаничких врлети, сазнавала је од избеглица које су свакодневно стизале у крајеве око планине Жељин. Увече би, код огњишта, од оца Раденка и мајке Данице слушала потресне приче о вековној борби српског народа за слободу. У стаситој девојци, која је почетком друге деценије 20. века већ стасала у прелеп цветак младости, рађа се родољубива мисао: бићу део ратничког строја за ослобођење поробљене Србије.

Тако и би! Милунка, чобаница са пашњака – досеже до српског јунака. Бори се у Првом и Другом балканском рату 1912. и 1913. године и у Првом светском рату од 1914. до 1918. године. Неписмена девојка, савладава азбуку на Солунском фронту, а као неустрашива ратница завређује највећа домаћа и страна војна одликовања. Поштују је и цене највиши српски и савезнички команданти.

Ратничко дело Милунке Савић је узвишени чин српског родољубља и светао пример како се отаџбина воли и брани.